

श्रीमद्भागवत का यह सार
भगवद् भक्ति ही आधार

श्रीमद्भागवत रसिक कुटुंब ब्रह्मा स्तुति (भा०म०3.9)

कर घोर तपस्या ब्रह्मा हर्षे, नारायण के तत्व को जान ।
सृष्टि सृजन को होकर तत्पर, पद्मज करते प्रभु गुणगान ।

नारायणं(न्) नमस्कृत्य, नरं(ञ्) चैव नरोत्तमम् ।
देवीं(म्) सरस्वतीं(वँ) व्यासं(न्), ततो जयमुदीरयेत्

नामसङ्कीर्तनं(यँ) यस्य, सर्वपापप्रणाशनम् ।
प्रणामो दुःखशमनस्, तं(न्) नमामि हरिं(म्) परम्

श्रीमद्भागवतमहापुराणम्
तृतीयः(स्) स्कन्धः
अथ नवमोऽध्यायः

ब्रह्मोवाच

ज्ञातोऽसि मेऽद्य सुचिरान्ननु देहभाजां(न्),
नं ज्ञायते भगवतो गतिरित्यवद्यम् ।
नान्यत्त्वदस्ति भगवन्नपि तत्र शुद्धं(म्),
मायागुणव्यतिकराद्यदुरुर्विभासि ॥ 1 ॥

सुचिरान्+ ननु, गतिरित्य+ वद्यम्, नान्यत्+ त्वदस्ति

मायागुण+ व्यतिकरा+ द्यदुरुर्+ विभासि

ब्रह्म देव म्हणाले-प्रभो आज पुष्कळ काळानंतर मी आपल्याला जाणू शकलो.पहाना! केवढी दुर्भाग्याची गोष्ट आहे की, देहधारी जीव आपल्याला जाणू शकत नाही.भगवन,आपल्या शिवाय दुसरी

कोणतीच वस्तू नाही.जीजी वस्तू दिसते,ती सुद्धा खरे पाहता सत्य माही.कारण मायेच्या गुणांत विषमता उत्पन्न झाल्यामुळेच आपणच अनेक रूपांत प्रतीत होत आहात .

रूपं(यँ) यदेतदवबोधरसोदयेन,
शंश्वन्नित्ततमसः(स) सदनुग्रहाय ।
आदौ गृहीतमवतारशतैकबीजं(यँ),
यन्नाभिपद्मभवनादहमाविरासम् ॥ 2 ॥

यदे+ तदवबो+ धरसो+ दयेन, शश्वन्+ निवृत्त+ तमसः(स)

गृही+ तमवता+ रशतै+ कबीजं(यँ), यन्ना+ भिपद्मभवना+ दहमा+ विरासम्

देवाधिदेवा!आपण आपल्याच चित्शक्तीने प्रकाशित असल्याकारणाने आपल्यापासून अज्ञान नेहमीच दूर राहाते.ज्याच्या नाभिकमला पासून मी प्रगट झालो, ते आपले रूप शेकडो अवतारांचे मूळ कारण आहे.सत्पुरुषांवर कृपा करण्यासाठीच आपण हे पहिल्या प्रथम प्रगट केले आहे .

नातः(फ्) परं(म) परम यद्भवतः(स) स्वरूप-
मानन्दमात्रमविकल्पमविद्धवर्चः ।
पश्यामि विश्वसृजमेकमविश्वमात्मन्,
भूतेन्द्रियात्मकमदस्त उपाश्रितोऽस्मि ॥ 3 ॥

मानन्दमा+ त्रमविकल्प+ मविद्धवर्चः, विश्व+ सृजमे+ एकमविश्व+ मात्मन् ,भूतेन्द्रियात्+ एकमदस्त

परमात्मन,आपले जे आनंदरूप,भेदरहित व अखंड तेजोमय स्वरूप आहे, ते मी या रूपाहून वेगळे समजत नाही.आपण विश्वाची रचना करणारे असूनही, विश्वातीत व अद्वितीय आहात. भूतमात्र आणि इंद्रिये यांचे कारणही आपणच आहात. मी आपल्याला शरण आलो आहे .

तद्वा इदं(म्) भुवनमङ्गल मङ्गलाय,
ध्याने स्म नो दर्शितं(न्) त उपासकानाम् ।
तस्मै नमो भगवतेऽनुविधेम तुभ्यं(यँ),
योऽनादृतो नरकभाग्भिरसत्प्रसङ्गैः ॥ 4 ॥

नरकभाग्+ भिरसत्+ प्रसङ्गैः

हे विश्वकल्याण मय देवा,मी आपला उपासक आहे. माझ्या हिता साठीच आपण मला ध्यानात आपले हे रूप दाखविले. जो जीव पापात्मा, विषया सकत आहे, तोच याचा अनादर करतो. मी आपल्या या रूपाला वारंवार नमस्कार करतो .

ये तु त्वदीयचरणाम्बुजकोशगन्धं(ञ्),
जिघ्रन्ति कर्णविवरैः(श्) श्रुतिवातनीतम् ।

भक्त्या गृहीतचरणः(फ़) परया च तेषां(न),
नापैषि नाथ हृदयाम्बुरुहात्स्वपुं(म)साम् ॥ 5 ॥

त्वदी+ यचरणाम्+ बुजको+ शगन्धं(ञ), श्रुतिवा+ तनीतम्

हृदयाम्+ बुरुहात्+ स्वपुं(म)साम्

स्वामी,जे लोक वेदरूप वायूने आणलेल्या आपल्या चरणरूपी कमल कोशातील सुगंध आपल्या कानांनी ग्रहण करतात,त्या आपल्या भक्तजनांच्या हृदयकमलातून कधीच आपण बाहेर पडत नाही . कारण त्यांनी पराभक्तिरूप दोरीने आपल्या चरणकमलांना बांधले आहे .

तावँद्भयं(न) द्रविणदेहसुहृन्निमित्तं(म),

शोकः(स) स्पृहा परिभवो विपुलंश्च लोभः ।

तावँन्ममेत्यसदवंग्रह आर्तिमूलं(यँ),

यावन्न तेऽङ्घ्रिमभयं(म) प्रवृणीत लोकः ॥ 6 ॥

द्रविणदे+ हसुहृन्+ निमित्तं(म), तावन्+ ममेत्+ यसदव+ ग्रह ,तेऽङ्घ्रि+ मभयं(म)

जोपर्यंत माणूस आपल्या अभय देणान्या चरण कमलांचा आश्रय घेत नाही, तोपर्यंत त्याला धन,घर आणि सुहृदापासून होणारे भय शोक, लालसा,अपमान आणि अत्यंत लोभ सतावीत राहतात. शिवाय तोपर्यंतच त्याच्यामध्ये जो दुःखाचे एकमात्र कारण आहे, तो ' मी- माझे' असा दुराग्रह राहतो .

दैवेन ते हतधियो भवतः(फ़) प्रसंज्ञात्,

सर्वाशुभोपशमनाद्विमुखेन्द्रिया ये ।

कुर्वन्ति कामसुखलेशलवाय दीना,

लोभाभिभूतमनसोऽकुशलानि शंश्वत् ॥ 7 ॥

सर्वाशुभो+ पशमना+ द्विमुखेन्द्रिया, का+ मसुखले+ शलवाय

लोभाभिभू+ तमनसोऽ+ कुशलानि

सर्वप्रकारच्या अमंगल गोष्टी नष्ट करणारे आपले श्रवण- कीर्तनादी प्रसंग यांच्यापासून इंद्रियांना दूर ठेवून किंचित विषय सुखासाठी दिन आणि लोभाने मनोमन लाचार होवून नेहमी दुष्कर्मात गढून जातात , अश्या बिचान्या लोकांची बुद्धी दैवाने हिरावून घेतलेली असते .

क्षुत्तृत्त्रिधातुभिरिमा मुहुरर्घमानाः(श),

शीतोष्णवातवरषैरितरेतराच्च ।

कामाग्निनाच्युत रुषा च सुदुभरिण,

संम्पश्यतो मन उरुक्रम सीदते मे ॥ 8 ॥

मुहुरर्+ घमानाः(श), शीतोष्णवा+ तवरषै+ रितरे+ तराच्च ,कामाग्निना+ च्युत

हे अच्युता, हे उरुक्रमा, या प्रजेला तहान - भूक, वात, पित्त, कफ, सर्दी, उष्णता, हवा आणि पाऊस अश्या परस्पर भिन्न तसेच कामाग्री आणि सहन नहोण्यासारख्या क्रोधामुळे जे कष्ट सोसावे लागतात , ते पाहून माझे मन फारच खिन्न होते .

यावत्पृथक्त्वमिदमात्मन इन्द्रियार्थ-

मायाबलं(म्) भगवतो जन ईश पश्येत् ।

तावन्न सं(म्)सृतिरसौ प्रतिसं(ङ्)क्रमेत*

व्यर्थापि दुःखनिवहं(वँ) वहती क्रियार्था ॥ 9 ॥

यावत्+ पृथक्+ त्वमि+ दमात्+ मन

स्वामी, जोपर्यंत मनुष्य इंद्रिय आणि विषयरूपी मायेच्या प्रभावाने स्वतःला तुमच्यापासून वेगळी समजतो, तोपर्यंत त्याचीया संसारचक्रातून सुटका होत नाही. हा संसार जरी खोटा आहे, तथापि कर्म - फलभोग या द्वाराच भोगावे लागत असल्याने ते त्याला अनेक दुःखात लोटतात .

अहन्यापृतार्तकरणा निशि निः(श्)शयाना,

नानामनोरथधिया क्षणभंग्रनिद्राः ।

दैवाहतार्थरचना ऋषयोऽपि देव,

युष्मत्प्रसङ्गविमुखा इह सं(म्)सरन्ति ॥ 10 ॥

अहन्या+ पृतार्त+ करणा, नानामनो+ रथधिया, दैवा+ हतार्थ+ रचना, युष्मत्+ प्रसङ्ग+ विमुखा

देवाधिदेवा, साक्षात मुनीसुद्धा जर आपल्या कथा- कीर्तनांना विन्मुख झाले, तर त्यांनाही संसारात अडकावे लागते. ते दिवसा अनेक प्रकारच्या कामकाजात राहिल्याने त्यांचे चित्त विचलित होते. रात्री ते झोपेत अचेतनासारखे पडून राहतात. त्यावेळी निरनिराळे मनोरथ केल्यामुळे क्षणाक्षणाला त्यांची झोप उडते आणि देवयोगाने अर्थसिद्धीचे त्यांचे सर्व उद्योगही विफल होतात .

त्वं(म्) भावयोगपरिभावितहृत्सरोज,

आस्से श्रुतेक्षितपथो ननु नाथ पुं(म्)साम् ।

यद्यद्विधा त उरुगाय विभावयन्ति,

तत्तद्वपुः(फ्) प्रणयसे सदनुग्रहाय ॥ 11 ॥

भावयो+ गपरिभा+ वितहत्+ सरोज, श्रुते+ क्षितपथो, यद्यद्+ धिया, तत् + तद् + वपुः(फ्)

नाथ, केवळ आपले गुणगान ऐकल्यानेच आपला मार्ग कळतो आपण निश्चितच माणसाने केलेल्या भक्तियोगाने शुद्ध झालेल्या हृदय कमलात निवास करता. हे पुण्यश्लोक प्रभो, आपले भक्त ज्या ज्या भावनेने आपले चिंतन करतात त्या साधूपुरुषांवर कृपा करण्यासाठी आपण तेच रूप धारण करता .

नार्तिप्रसीदति तथोपचितोपचारै-

राराधितः(स) सुरगणैर्हृदि बद्धकामैः ।

यत्सर्वभूतदययासदलभ्ययैको,
नानाजनेष्ववहितः(स) सुहृदन्तरात्मा ॥ 12 ॥

तथो+ पचितो+ पचारै,यत्सर्व+ भूतदयया+ सदलभ्य+ यैको

नाना+ जनेषु+ ववहितः(स), सुहृदन्+ तरात्मा

भगवन, आपण एक आहात. तसेच सर्व प्राण्यांच्या अंतःकरणात राहणारे त्याचे परम हितकारी असे अंतरात्मा आहात. म्हणून जरी देवतांनी आपल्या हृदयात निरनिराळ्या प्रकारच्या कामना ठेवून हरत-हेच्या भरपूर सामग्रींनी आपले पूजन केले, तरी सुद्धा आपण जितके प्रसन्न होत नाही, जितके सर्व प्राण्यांवर दया केल्याने प्रसन्न होता परंतु ही सर्वभूतदया अभक्त पुरुषांना दुर्लभ आहे .

पुं(म)सामतो विविधकर्मभिरध्वराद्यैर्-

दानेन चोग्रतपसा व्रतचर्यया च ।

आराधनं(म्) भगवतस्तव सत्क्रियार्थो,

धर्मोऽर्पितः(ख) कर्हिचिद्ध्रियते न यत्र ॥ 13 ॥

विविधकर्म+ भिरध्वरा+ द्यैर्, कर्हिचिद्+ ध्रियते

जे कर्म आपल्याला अर्पण केले जाते, त्याचा कधी ही नाश न होता ते अक्षय राहते. म्हणून दान, खरतर तप, व्रते, यज्ञ इत्यादी कर्मे यांच्या द्वारा आपली आराधना करणे हेच मनुष्याचे सर्वात मोठे कर्मफळ आहे .

शश्वत्स्वरूपमहसैव निपीतभेद-

मोहाय बोधधिषणाय नमः(फ) परस्मै ।

विश्वोद्भवस्थितिलयेषु निमित्तलीला-

रासाय ते नम इदं(ञ) चकृमेश्वराय ॥ 14 ॥

शश्वत्+ स्वरू+ पमहसैव, विश्वोद्+ भवस्थिति+ लयेषु

आपण नेहमी आपल्या स्वरूपाच्या प्रकाशानेच प्राण्यांचा भेदभ्रमरूप अंधःकार नाहीसा करता आपण ज्ञानाचे अधिष्ठान साक्षात परमपुरुष आहात. मी आपल्याला नमस्कार करतो. संसाराची उत्पत्ती, स्थिती आणि संहार यांच्या निमित्ताने जी मायेची लीला होते, तो सर्व आपला खेळ आहे अश्या परमेश्वरास मी वारंवार नमस्कार करतो .

यस्यावतारगुणकर्मविडम्बनानि,

नामानि येऽसुविगमे विवशा गृणन्ति ।

ते नैकजन्मशमलं(म्) सहसैव हित्वा,

सं(यँ)यान्त्यपावृतमृतं(न्) तमजं(म्) प्रपद्ये ॥ 15 ॥

यस्या+ वता+ रगुणकर्म+ विडम्बनानि,नैकजन्+ मशमलं(म्), सं(यँ)यान्+ त्यपा+ वृतमृतं(न्)

जेलोक प्राणत्याग करतांना आपले अवतार, गुण आणि कर्मांना सूचित करणारी नावे पराधीन स्थितीतही घेतात, ते अनेक जन्मांच्या पापांतून तत्काल मुक्त होवून माया-आवरणरहित असलेल्या ब्रह्मपदाला प्राप्त करतात. त्या अजन्मा अशा आपल्याला मी शरण आलो आहे .

यो वा अहं(ञ) च गिरिशंश्च विभुः(स) स्वयं(ञ) चं,

स्थित्युद्भवप्रलयहेतव आत्ममूलम् ।

भित्त्वा त्रिपाद्वृध एक उरुप्ररोहंस्-

तस्मै नमो भगवते भुवनद्रुमाय ॥ 16 ॥

स्थित्युद्+ भव+ प्रलय+ हेतव

भगवन, या विश्ववृक्षाच्या रूपात आपणच विराजमान आहात. आपणच आपल्या मूळ प्रकृतीचा स्वीकार करून जगाची उत्पत्ती स्थिती आणि लय करण्यासाठी मी, आपण आणि महादेव अशातीन प्रमुख रूपांत विभक्त झाला आहात आणि पुन्हा प्रजापती, मनू इत्यादी शाखा- उपशाखांच्या रूपांत विस्तार पावला आहात. मी आपल्याला नमस्कार करतो .

लोको विकर्मनिरतः(ख) कुशले प्रमत्तः(ख),

कर्मण्ययं(न्) त्वदुदिते भवदर्चने स्वे ।

यस्तावदस्य बलवानिह जीविताशां(म्),

सद्यश्छिनत्त्यनिमिषाय नमोऽस्तु तस्मै ॥ 17 ॥

भवदर्+ चने, सद्यश्+ छिनत्त्य+ निमिषाय

भगवन,आपली आराधना हाच आपण लोकांना स्वधर्म सांगितला आहे; परंतु ते याबाबतीत उदासीन असून नेहमी निषिद्ध कर्मातच गुरफटलेले असतात. अशा जिवांच्या जीवन आशेला जो तात्काळ तोडून टाकतो, तो बलवान काल आपलेच स्वरूप आहे. अशा आपल्याला मी नमस्कार करतो .

यस्माद्विभेम्यहमपि द्विपरार्धधिष्य-

मध्यासितः(स) सकललोकनमस्कृतं(यँ) यत् ।

तेपे तपो बहुसवोऽवरुरुत्समानंस्-

तस्मै नमो भगवतेऽधिमखाय तुभ्यम् ॥ 18 ॥

यस्माद्+ विभेम्+ यहमपि, द्विपरार्ध+ धिष्य, सकललो+ कनमस्+ कृतं(यँ)

बहुसवोऽ+ वरुरुत्+ समानंस्

दोन परार्धापर्यंत राहाणारा आणि सर्वाना वदनीय अश्या सत्यलोकाचा मी अधिष्ठाता असलो, तरी मी कालाला भितो.आपली प्राती करून घेण्यासाठी मी पुष्कळ काळपर्यंत तपश्चर्या केली.अधियज्ञ रूपाने त्या तपाचे साक्षीदार असणाऱ्या आपल्याला मी नमस्कार करतो .

तिर्यङ्गनुष्यविबुधादिषु जीवयोनिषु-
वात्मेच्छयाऽऽत्मकृतसेतुपरीप्सया यः ।
रेमे निरस्तरतिरप्यवरुद्धदेहस्-
तस्मै नमो भगवते पुरुषोत्तमाय ॥ 19 ॥

तिर्यङ्ग+ मनुष्य+ विबुधादिषु,वात्मेच्+ छयाऽऽत्म+ कृतसे+ तुपरीप्+ सया
निरस्+ तरतिरप्+ यवरुद्धदेहस्

कोणत्याही विषयसुखाची ज्यांना इच्छा नाही, तरी सुद्धा ज्यांनी स्वतःच निर्माण केलेल्या धर्ममर्यादांचे रक्षण करण्यासाठी पशु- पक्षी, मनुष्य, देव इत्यादी जीव योनी मध्ये आपल्याच इच्छेने शरीरधारण करून अनेकलीला केल्या आहेत, अश्या भगवान पुरुषोत्तमाला माझा नमस्कार असो .

योऽविद्ययानुपहतोऽपि दशार्धवृत्त्या,
निद्रामुवाह जठरीकृतलोकयात्रः ।
अन्तर्जलेऽहिकशिपुस्पर्शानुकूलां(म्),
भीमोर्मिमालिनि जनस्य सुखं(वँ) विवृण्वन् ॥ 20 ॥

योऽविद्यया+ नुपहतोऽपि, जठरी+ कृतलो+ कयात्रः
अन्तर्जलेऽ+ हिकशिपुस्+ पर्शा+ नुकूलां(म्), भीमोर्+ मिमा+ लिनि

प्रभो, आपण अविद्या, अस्मिता, राग, द्वेष आणि अभिनिवेश यापैकी कशानेही ग्रस्त नाही, तरी सुद्धा यावेळी सर्व विश्वाला आपल्या पोटात लीन करून घेऊन भयंकर लाटांनी प्रशुब्ध झालेल्या प्रलयकालीन जलामध्ये पूर्वकल्पातील कर्म परंपरेने थकलेल्या जीवांना विश्रांती देण्यासाठी आपण शेषरूप कोमल शय्येवर शयन

यत्राभिपद्मभवनादहमासमीड्य,
लोकत्रयोपकरणो यदनुग्रहेण ।
तस्मै नमस्त उदरस्थभवाय योग-
निद्रावसानविकसन्नलिनेक्षणाय ॥ 21 ॥

यत्रा+ भिपद्म+ भवना+ दहमा+ समीड्य, लोकत्रयो+ पकरणो
उदरस्+ थभवाय, निद्रावसा+ नविकसन्+ नलिने+ क्षणाय

हे स्तुत्य असणाऱ्या भगवन्, आपल्या नाभिकमलरूप घरात माझा जन्म झाला आहे . हे संपूर्ण विश्व आपल्या पोटात सामावले आहे. आपल्या कृपेने मी त्रैलोक्याची रचना करण्याच्या उपकाराला समर्थ झालो आहे. यावेळी आपली योगनिद्रा समाप्त झाली असल्याकारणाने आपले नेत्रकमल उघडू लागले आहेत. अश्या आपणास नमस्कार असो .

सोऽयं(म्) समस्तजगतां(म्) सुहृदेक आत्मा,
सत्त्वेन यन्मृडयते भगवान् भगेन ।
तेनैव मे दृशमनुस्पृशताद्यथाहं(म्),
स्रक्ष्यामि पूर्ववदिदं(म्) प्रणतप्रियोऽसौ ॥ 22 ॥

दृशमनुस्+ पृशता+ द्यथाहं(म्)

आपण संपूर्ण जगाचे एकमात्र सुहृद आणि आत्मा आहात. तसेच शरणागतांवर कृपा करणारे आहात. आपल्या ज्या ज्ञान आणि ऐश्वर्याने आपण या विश्वाला आनंदित करीत आहात, त्यानेच माझ्या बुद्धीलाही युक्त करावे . त्यामुळे मी पूर्वकल्पातल्या प्रमाणे यावेळीही सृष्टीची रचना करू शकेल .

एषं प्रपन्नवरदो रमयाऽऽत्मशक्त्या,
यद्यत्करिष्यति गृहीतगुणावतारः ।
तस्मिन् स्वविक्रममिदं(म्) सृजतोऽपि चेतो,
युञ्जीत कर्मशमलं(ञ्) च यथा विजह्याम् ॥ 23 ॥

गृही+ तगुणा+ वतारः

आपण भक्तांच्या इच्छा पूर्ण करणारे आहात.आपली शक्ती असलेल्या लक्ष्मी सहीत अनेक गुणावतार घेवून आपण जी अद्भूत कर्मे कराल' त्यांपैकीच एक म्हणजे मी करीत असलेला सृष्टिरचनेचा हा उद्योग! म्हणून यावेळी आपण माझ्या चित्तात प्रेरणा निर्माण करावी की ज्यामुळे सृष्टिरचना विषयक अभिमानापासून मी दूर राहू शकेन .

नाभिहृदादिह सतोऽम्भसि यस्य पुं(म्)सो,
विज्ञानशक्तिरहमासमनन्तशक्तेः ।
रूपं(वँ) विचित्रमिदमस्य विवृण्वतो मे,
मा रीरिषीष्ट निगमस्य गिरां(वँ) विसर्गः ॥ 24 ॥

विज्ञा+ नशक्ति+ रहमा+ समनन्+ तशक्तेः,विचित्र+ मिद+ मस्य

प्रभो, या जलात शयन करीत असतांना अनंतशक्ती अशा परम पुरुषाच्या नाभिकमला तून माझी उत्पत्ती झाली आहे. आणि मीच आपली विज्ञान शक्ती आहे म्हणून या जगाच्या विविधतेने नटलेल्या रूपाचा विस्तार करते वेळी माझ्या वेदरूप वाणीच्या उच्चारणाचा लोपन होवो .

सोऽसावदंभ्रकरुणो भगवान् विवृद्ध-
प्रेमस्मितेन नयनाम्बुरुहं(वँ) विजृम्भन् ।
उत्थाय विश्वविजयाय च नो विषादं(म्),
माध्व्या गिरापनयतात्पुरुषः(फ्) पुराणः ॥ 25 ॥

सोऽसा+ वद+ भ्रकरुणो,प्रेमस्+ मितेन, नयनाम्+ बुरुहं(वँ), गिरा+ पनयतात्+ पुरुषः(फ)

आपण अपार करुणा असलेले पुराणपुरुष आहात.आपली परम प्रेममय स्मितहास्ययुक्त नेत्रकमले उघडावीत आणि शेषशय्येवरून उठून विश्वाच्या उत्पत्तीसाठी आपल्या सुमधुर वाणीने माझा विषाद दूर करावा .

मैत्रेय उवाच

स्वसंम्भवं(न) निशाम्यैवं(न), तपोविद्यासमाधिभिः ।

यावन्मनो वचः(स) स्तुत्वा, विरराम स खिन्नवत् ॥ 26 ॥

तपो+ विद्या+ समाधिभिः

मैत्रेय म्हणाले-विदुरा!अशा प्रकारे तप, विद्या आणि समाधीच्या द्वारा ब्रह्म देवांनी आपले उत्पत्तीस्थान श्री भगवंताना पाहिले आणि आपले मन व वाणीच्या शक्ती नुसार स्तुती करून जणू थकून जाऊनत्यांनी मौन धारण केले .

अथाभिप्रेतमन्वीक्ष्य, ब्रह्मणो मधुसूदनः ।

विषण्णचेतसं(न) तेन, कल्पव्यतिकराम्भसा ॥ 27 ॥

अथा+ भिप्रे+ तमन्+ वीक्ष्य, कल्प+ व्यति+ कराम्भसा

लोकसं(म)स्थानविज्ञान, आत्मनः(फ) परिखिद्यतः ।

तमाहागाधया वाचा, कश्मलं(म) शमयन्निव ॥ 28 ॥

लोकसं(म)स्था+ नविज्ञान, तमाहा+ गाधया, शमयन्+ निव

श्रीमधुसूदन भगवंतांनी पाहिले की,या प्रलयराशीला पाहून ब्रह्मदेव फारच घाबरलेला आहे. तसेच लोकरचनेच्या संदर्भात काही निश्चित विचार त्याच्या मनात नसल्याने तो फारच खिन्न झाला आहे. तेव्हा ब्रह्म देवां ची ती स्थिती पाहून गंभीर वाणीने त्याच्या खेद जणू नाही सा करीत ते म्हणाले .

श्रीभगवानुवाच

मा वेदगर्भ गास्तन्द्नीं(म), सर्ग उद्यममावह ।

तन्मयाऽऽपादितं(म) ह्यंग्रे, यन्मां(म) प्रार्थयते भवान् ॥ 29 ॥

उद्य+ ममा+ वह

श्रीभगवान म्हणाले- वेदगर्भा ! तू आळस करू नकोस; सृष्टिरचनेचा प्रयत्न कर. तुला माझ्यापासून जे अपेक्षित आहे, ते मी अगोदरच केले आहे .

भूयस्त्वं(न) तप आतिष्ठ, विद्यां(ञ) चैव मदाश्रयाम् ।

ताभ्यामन्तर्हृदि ब्रह्मन्, लोकान्द्रक्ष्यस्यपावृतान् ॥ 30 ॥

ताभ्या+ मन्तर्+ हृदि, द्रक्ष्यस्+ यपा+ वृतान्

तू पुन्हा एकदा तप कर. त्यामुळे तू सर्व लोकांना स्पष्टपणे आपल्या अंतःकरणात पाहाशील .

तत आत्मनि लोके च, भक्तियुक्तः(स) समाहितः ।

द्रष्टासि मां(न) ततं(म) ब्रह्मन्- मयि लोकां(म)स्त्वमात्मनः ॥ 31 ॥

लोकां(म)स्+ त्वमात्मनः

नंतर भक्तियुक्त आणि एकाग्र चित्त झाल्यावर तू संपूर्ण लोकांत आणि तुझ्यात मला व्याप्त पाहाशील . तसेच माझ्यामध्ये संपूर्ण लोक आणि तू आहेस,असे पाहाशील .

यदा तु सर्वभूतेषु, दारुष्वग्निमिव स्थितम् ।

प्रतिक्षीत मां(लँ) लोको, जह्यात्तर्होव कश्मलम् ॥ 32 ॥

दारुष+ वग्नि+ मिव, जह्यात् + तर् + ह्येव

ज्यावेळी जीव,काष्ठात व्याप्त असलेल्या अग्नी प्रमाणे सर्व भूतांमध्ये मला पाहातो,त्याचवेळी तो अज्ञानातून मुक्त होतो .

यदा रहितमात्मानं(म), भूतेन्द्रियगुणाशयैः ।

स्वरूपेण मयोपेतं(म), पश्यन् स्वाराज्यमृच्छति ॥ 33 ॥

स्वाराज्य+ मृच्छति

जेव्हा तो स्वतःला पंचमहाभूते,इंद्रिये,गुण आणि अंतःकरण यांनी रहित तसेच माझ्यापासून स्वरूपतः अभिन्न आहे , असे पाहातो, तेव्हा तो मोक्षप्रद प्राप्त करून घेतो .

नानाकर्मवितानेन, प्रजा बह्वीः(स) सिसृक्षतः ।

नात्मावसीदत्यस्मिं(म)स्ते, वर्षीयान्मदनुग्रहः ॥ 34 ॥

नाना+ कर्म+ वितानेन, नात्मा+ वसी+ दत्यस्+ मिं(म)स्ते,वर्षीयान्+ मदनुग्रहः

ब्रह्मदेवा,अनेक प्रकारच्या कर्म संस्कारांना अनुसरून विविध प्रकारच्या जीव सृष्टीची रचना करण्याची इच्छा असूनही तुझे चित्त मोहवश होत नाही,हे तुझ्यावरील माझ्या मोठ्या कृपेचे फळ आहे .

ऋषिमाद्यं(न) न बध्नाति, पापीयां(म)स्त्वां(म) रजोगुणः ।

यन्मनो मयि निर्बद्धं(म), प्रजाः(स) सं(म)सृजतोऽपि ते ॥ 35 ॥

पापीयां(म)स्+ त्वां(म)

तू पहिला मंत्रद्रष्टा आहेस.प्रजा उत्पत्तीच्या वेळीही तुझे मन माझ्यातच लागून राहि लेले असते. म्हणूनच पापमय रजोगुण तुला बद्ध करित नाही.

ज्ञातोऽहं(म) भवता त्वद्य, दुर्विज्ञेयोऽपि देहिनाम् ।

यन्मां(न) त्वं(म) मन्यसेऽयुक्तं(म), भूतेन्द्रियगुणात्मभिः ॥ 36 ॥

दुर्+ विज्ञे+ योऽपि, भूतेन्द्रिय+ गुणात्मभिः

तू मला पंचमहाभूतेन्द्रिये, गुण आणि अंतःकरण यांनी रहित समजतोस. देहधारी जीवांना माझे ज्ञान होणे जरी अवघड आहे, तरी तू मात्र मला जाणले आहेस .

तुंभ्यं(म्) मँद्विचिकित्साया- मात्मा मे दर्शितोऽबहिः ।

नालेन सलिले मूलं(म्), पुंष्करस्य विचिन्वतः ॥ 37 ॥

मद्+ विचिकित्+ साया

"आपला आश्रय कोणी आहे की नाही"? या शंकेने, तू कमळाच्या देठाद्वारे पाण्यामध्ये त्याचे मूळ शोधित होतास. तेव्हा मी तुला माझे स्वरूप तुझ्या अंतःकरणात दाखविले .

यच्चकर्थाङ्गं मत्स्तोत्रं(म्), मत्कथाभ्युदयाङ्कितम् ।

यद्वा तपसि ते निष्ठा, स एष मदनुग्रहः ॥ 38 ॥

यच्+ चकर्+ थाङ्गं, मत्कथा+ भ्युदयाङ्+ कितम्

प्रिय ब्रह्मदेवा, माझ्या कथांच्या वैभवाने युक्त अशी तु माझी जी स्तुती केली आहेस आणि तपश्चर्येमध्ये तुझी जी निष्ठा आहे, ते सुद्धा माझ्या कृपेचेच फळ आहे .

प्रीतोऽहमस्तु भद्रं(न्) ते, लोकानां(वँ) विजयेच्छया ।

यदस्तौषीर्गुणमयं(न्), निर्गुणं(म्) मानुवर्णयन् ॥ 39 ॥

यदस्+ तौषीर्+ गुणमयं(न्)

लोकरचनेच्या इच्छेने सगुण प्रतीत होवून सुद्धा तु जे निर्गुणरूपाने माझे वर्णन करून स्तुती केलीस, त्यामुळे मी तुझ्यावर प्रसन्न झालो आहे . तुझे कल्याण असो.

य एतेन पुमात्रित्यं(म्), स्तुत्वा स्तोत्रेण मां(म्) भजेत् ।

तस्याशु सम्प्रसीदेयं(म्), सर्वकामवश्वरः ॥ 40 ॥

सर्वका+ मवश्वरः

सर्व इच्छा पूर्ण करण्यास समर्थ असणारा जो पुरुष दररोज या स्तोत्रा ने स्तुती करून माझे भजन करील, त्याच्यावर मी लगेच प्रसन्न होईन.

पूर्तेन तपसा यज्ञैर्- दानैर्योगसमाधिना ।

राद्धं(न्) निः(श्)श्रेयसं(म्) पुं(म्)सां(म्), मत्प्रीतिस्तत्त्वविन्मतम् ॥ 41 ॥

दानैर्+ योग+ समाधिना, मत्प्रीतिस्+ तत्त्वविन्+ मतम्

तत्ववेत्त्यांचे असे मत आहे की, वास्तुनिर्माण, तप, यज्ञ, दान, योग आणि समाधी इत्यादी साधनांनी प्राप्त होणारे परम कल्याणकारी फळजर कोणते असेल तर ते म्हणजे माझी प्रसन्नता !

अहमात्माऽऽत्मनां(न्) धातः(फ्), प्रेष्ठः(स्) सन् प्रेयसामपि ।

अतो मयि रतिं(ङ्) कुर्याद्- देहादिर्यत्कृते प्रियः ॥ 42 ॥

देहादिर्+ यत्कृते

हे विधात्या,मी आत्म्यांचा आत्मा आणि प्रिय वस्तू मध्ये अत्यंत प्रिय आहे. म्हणून देहादिक ज्याच्या साठी प्रिय आहेत, त्या माझ्यावरच प्रेम केले पाहिजे .

सर्ववेदमयेनेद- मात्मनाऽऽत्माऽऽत्मयोनिना ।

प्रजाः(स्) सृज यथा पूर्व(यँ), याश्च मय्यनुशेरते ॥ 43 ॥

मात्मनाऽऽत्+ माऽऽत्+ मयोनिना

ब्रह्मदेवा! त्रैलोक्य तसेच जी प्रजा यावेळी माझ्याप्रमाणे लीन आहे, या सर्वांची तू पूर्वकल्पा प्रमाणे माझ्यापासून उत्पन्न झालेल्या आपल्या सर्ववेदमय स्वरूपापासून स्वतः रचना कर .

मैत्रेय उवाच

*तस्मा एवं(ञ्) जगत्स्रष्ट्रे, प्रधानपुरुषेश्वरः ।

*व्यज्येदं(म्) स्वेन रूपेण, *कञ्जना*भस्तिरोदधे ॥ 44 ॥

कञ्जना+ भस्तिरो+ दधे

मैत्रेय म्हणाले- प्रकृती आणि पुरुषाचे स्वामी कमलनाभ भगवान' सृष्टिकर्त्या ब्रह्मदेवाला याप्रमाणे जगाचे स्वरूप दाखवून आपल्या या नारायण रूपात अदृश्य झाले .

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहं(म्)स्यां(म्)

सं(म्)हितायां(न्) तृतीयस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥

ॐ पूर्णमदः(फ्) पूर्णमिदं(म्)पूर्णात्पूर्णमुदच्यते

*पूर्णस्य *पूर्णमादाय *पूर्णमेवावशिष्यते ॥

ॐ शान्तिः(श्)शान्तिः(श्)शान्तिः ॥